

De Tragiek van Energie-efficiënte Technologieën

Ik zal het over een technologie, of beter: technologieën hebben, die op het eerste gezicht niets tragisch over zich hebben, in tegendeel, het lijken technologieën te zijn, die redding beloven uit een door het menselijk handelen zelf veroorzaakte noodlottige situatie: de antropogene klimaatverandering, die deze dagen belangrijk nieuws is: in de krant en op de televisie, dankzij Al Gore in de bioscoop, in filosofische lezingen en - en dit is wellicht het echte nieuws - in het bewustzijn en soms ook in de alledaagse conversatie van de burger.

Het gaat over technologieën voor efficiënt of - zoals met een ander term omschreven: *rationeel* - energiegebruikⁱ, zoals bijvoorbeeld energiezuinige koelkasten, "spaarlampen", consumenten-electronica met minimale "stand-by" verliezen, hoog-rendements verwarmingsketels, zuinige auto's, etc. De essentie van deze technologieën is, dat zij beloven, met minder inzet aan energie, aan de gebruiker hetzelfde niveau van comfort te leveren: behaaglijke warmte, koelkast en diepvriezer vol met lekker eten, zorgeloos kijkgenot op TV, mobiliteit zonder gewetensbezwaar.

Ik beperk mij hier bewust tot de zogenaamde eindgebruiks-technologieën; ik laat dus de (belangrijke) aspecten van al dan niet efficiënte conversie van primaire energie in secundaire energiedragers en de vraag naar de energiebronnen (fossiele brandstoffen, kernsplitsing, "duurzame" energieën zoals bijvoorbeeld zon, wind, water en biomassa) buiten beschouwing. Ook zal ik het hier niet hebben over handel in emissies, CO₂-neutrale vliegtuigen, etc. (hoewel hierover ook het een en ander in deze context te zeggen valt).

Wat is het tragische aan deze technologieën? Zijn het niet juist technologieën, die een uitweg beloven uit de dreigende catastrofe van de klimaatverandering?

Volgens De Mul heeft ons de tragedie - sinds Plato doodgewaand - nog altijd iets te zeggen: juist in onze (post)moderne tijd en juist in de techniek waarmee wij trachten het noodlot te domesticeren.

De tragedie thematiseert het onvermogen van de mens, te leven in een definitieve, *rationele* en evenwichtige orde, "de ondergang die onontkoombaar is en de fatale tegenstrijdigheid waarin elke menselijke regel en poging het leven te beheersen zich verliest"ⁱⁱ. Nietzsche schrijft ondergang en tegenstrijdigheid toe aan de fundamentele rol van de dionysische kracht, van het worden en van het onoplosbare lijden. "Worden is geweld, irrationaliteit en de onmogelijkheid van de rede...". Deze onmogelijkheid wordt in de tragedie herdacht en *doorleefd*. De tragedie als kunstvorm is geen verlossing of opheffing, zoals bij Schiller en Schopenhauer, maar een "intensieve *doorleving* van het lijden".ⁱⁱⁱ

De moderne technologie, waarmee wij trachten het noodlot te domesticeren, is dus niet - zoals wij geneigd zijn te denken - een verlossing of opheffing van het noodlot, maar zijn *doorleving*. Volgens Heidegger is techniek het "wezen van de moderne (in wezen Platoonse) denkwijze" en wordt "heel het zijn gedacht in functie van deze technische rede van berekenbaarheid en beschikbaarheid van het zijn". Of, in de zin van De Mul's "eigenzinnige lectuur" van Nietzsche: de technologie is een poging met behulp van de rede aan het noodlot te ontsnappen, de dionysische krachten in ons zelf te overwinnen.^{iv}

De maakbaarheid van de wereld door de techniek, het product *par excellence* van de menselijke rede; het *geloof* in de techniek en de technische rede als moderne

metafysica, maakt de mens - volgens Heidegger - zelf tot grondstof, tot "het subject van de uitbuiting van het zijnde, waarbij wij uiteindelijk ook ons zelf als zijnde in die uitbuiting verliezen."

Het tragische van energie-efficiënte technologieën is, dat zij een uitweg beloven, waar geen uitweg is. Ze beloven een uitweg uit een dreigende catastrofe die door de mens zelf is veroorzaakt en die hij door zijn eigen *rationeel* handelen tracht te voorkomen, terwijl hij zijn noodlot door zijn handelen juist voltrekt, zonder de tragiek van dit handelen te beseffen. Wij zijn als het ware vastgeketend aan de *technologische rede* en aan het technotoop dat wij zelf hebben geschapen en zonder welke wij niet meer kunnen leven.

Energie-efficiënte technologieën zijn goed bedoeld, en wellicht ook noodzakelijk, maar uiteindelijk niet meer dan het vergif, dat aangename dromen maakt: een illusie voor de laatste mensen die "die Gegenden verlaten hebben wo es hart war zu leben", dus naar het technotoop zijn vertrokken; die aangenaam verrast zullen zijn dat er blijkbaar een oplossing gevonden is, die een existentiële dreiging voor de mensheid kan tegenhouden, zonder dat wij van ons comfort hoeven af te zien, hetgeen in de realiteit van een groeiende wereldeconomie de grote, door regeringen, internationale instellingen, en zelfs milieuorganisaties, gekoesterde illusie betekent: meer comfort voor meer mensen.^v

En hier sluimert de tragiek: de zuinige koelkast (categorie A++) wordt steeds aantrekkelijker voor de verlichte consument, maar de consument is niet alleen het rationeel denkende wezen van Kant ("de rede is niet de laatste werkelijkheid van de werkelijkheid"); hij is ook de door dionysische begeertes gedreven mens, die - behalve welvaart - plezier, macht, maatschappelijke herkenning en comfort wil. Koelkasten, lampen, auto's en verwarmde woningen worden dus steeds efficiënter, maar ook groter in volume en aantal (in de vakliteratuur bekend als "rebound-effect"). De laatste mens is tevreden omdat hij denkt een bijdrage geleverd te hebben om de wereld te redden, maar hij heeft zich zelf in slaap gesust; hij beseft niet dat leven ook lijden is, dat de keuze voor de aarde een voorbehoudsloze moet zijn. Het is de zelfgenoegzaamheid van de laatste mensen die de blik vertroebelt, om verder met Nietzsche te spreken, dat juist in de "verwetenschappeling van de moderne tijd" de catastrofe schuilgaat. Of, om met Heidegger te spreken, de vernietiging van het zins-samenhang (het zijn) door de techniek als beschikkingsmacht van de mens over het Zijn.

Het noodlot wordt in vrijheid voltrokken, door "rationeel geloof" in de technologie en tegelijkertijd ontkenning van de eigen, menselijke conditie.

ⁱ Vroeger wordt ook over energiebesparing (stechnologieën) gesproken. Het is niet toevallig dat deze term nog nauwelijks wordt gebruikt: *sparen* is niet waarop het ons economisch systeem draaid, eerder *efficiëntie*.

ⁱⁱ Geciteerd uit het collegetekst Wijsgerige Antropologie 2. Voor deze en de volgende paragrafen zijn diverse collegeteksten geraadpleegd (Wijsgerige Antropologie 2, Dialectiek en Differentiedenken, Fenomenologie en Hermeneutiek) en, waar als zodanig aangegeven, geciteerd.

ⁱⁱⁱ Maar: Volgens Nietzsche kan (slechts) de kunst ons *redden*. Is er wellicht toch een *redding* in de technologie?

^{iv} Ik hoop dat ik u hier juist heb geïnterpreteerd!

^v Ivan Illich zij in *Energy and Equity* in 1974: "It has recently become fashionable to insist on an impending energy crisis. This euphemistic term conceals a contradiction and consecrates an illusion. It masks the contradiction implicit in the joint pursuit of equity and industrial growth. It safeguards the illusion that machine power can indefinitely take the place of manpower. To resolve this contradiction and dispel this illusion, it is urgent to clarify the reality that the language of crisis obscures: high quanta of energy degrade social relations just as inevitably as they destroy the physical milieu."

Erasmus Universiteit Rotterdam
Faculteit der Wijsbegeerte
Leerstoelgroep Filosofie van Mens en Cultuur

Deeltijd cursus 2006/2007
Filosofische Uitdagingen van de 21ste Eeuw
FW-FU1001
Donderdag 5 April 2007, 18:00–20:00 uur

De domesticatie van het noodlot

Het noodlot. Vroeg of laat klopt het bij ieder mens aan de deur: een ongeval, een alles verterende jaloezie, een ongeneeslijke ziekte, oorlogsgeweld, een verslaving, en uiteindelijk de dood. Hoewel het noodlot onvermijdelijk is, kunnen we er niet mee leven.

De Europese mens heeft getracht het noodlot te temmen: de heroïsche affirmatie van het noodlot in de tragische cultuur van de Grieken, de deemoedige acceptatie van de goddelijke voorzienigheid in het christendom en de 'afschaffing' van het noodlot in de moderne, technische samenleving. Zowel de natuur als de cultuur worden maakbaar. Met technologieën als genetische manipulatie lijken we ons lot en onze toekomst zelfs volledig in eigen hand te nemen. De Mul argumenteert echter dat de onbeheersbaarheid van de technologie onze cultuur opnieuw een tragische dimensie verleent. Aan de hand van de klassieke tragedie Prometheus geketend en een eigenzinnige lectuur van Nietzsches filosofie, zal De Mul de stelling verdedigen dat onze cultuur momenteel in het

Erasmus Universiteit Rotterdam
Faculteit der Wijsbegeerte
Leerstoelgroep Filosofie van Mens en Cultuur

Deeltijd cursus 2006/2007
Filosofische Uitdagingen van de 21ste Eeuw
FW-FU1001
Donderdag 5 April 2007, 18:00–20:00 uur

Opdracht bij 'De domesticatie van het noodlot'

Geef een voorbeeld van een tragische technologie in de geest van de uiteenzetting van De Mul. Leg daarbij uit waarin de tragiek is gelegen. (maximaal 1 blz.). Geef je mening over deze tragische opvatting van de technologie. Beargumenteer waarom je het er wel of niet mee eens bent.

Uiterlijke inleverdatum: donderdag 19 april
Opdrachten bij voorkeur als elektronisch bestand e-mailen naar de docent.

demul@fwb.eur.nl
www.demul.nl

teken staat van 'de wedergeboorte van de tragedie uit de geest van de technologie'.

demul@fwb.eur.nl
www.demul.nl